

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, доцента Омельчук Любові Василівни
на дисертацію Мерзлого Леоніда Валерійовича на тему
«Категорія «належна правова процедура» у кримінальній процесуальній
діяльності слідчого судді в Україні»,
підготовленої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Тема дисертаційної роботи «Категорія «належна правова процедура» у кримінальній процесуальній діяльності слідчого судді в Україні» є беззаперечно актуальною як у теоретичному, так і в практичному вимірах, оскільки сучасний етап розвитку кримінальної юстиції України характеризується активними трансформаційними процесами, спрямованими на утвердження верховенства права, забезпечення прав і свобод людини та приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, насамперед у контексті європейської інтеграції. У цих умовах особливого значення набуває формування ефективних процесуальних механізмів, які гарантують справедливість кримінального провадження, серед яких ключове місце посідає саме категорія «належної правової процедури».

Також важливість рецензованого дослідження зумовлена тим, що інститут слідчого судді відіграє визначальну роль у забезпеченні судового контролю за дотриманням прав і свобод учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування, реалізуючи такі фундаментальні засади кримінального провадження як законність, змагальність сторін, пропорційність обмежень прав особи та ефективність судового захисту. Водночас категорія «належної правової процедури», попри її широке застосування у практиці міжнародних судових інституцій, зокрема Європейського суду з прав людини, не має достатнього рівня нормативної визначеності та системного наукового осмислення у вітчизняній кримінально-процесуальній доктрині.

Актуальність теми також обумовлена наявністю практичних проблем у діяльності слідчих суддів, пов'язаних із неоднаковим застосуванням процесуальних норм, формалізацією судового контролю, а також недостатнім урахуванням стандартів справедливого судочинства, вироблених міжнародною судовою практикою. Це, у свою чергу, може призводити до порушення права на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту. Крім того, в умовах воєнного стану та зростання навантаження на систему кримінальної юстиції питання забезпечення належної правової процедури набуває особливої ваги, оскільки саме вона виступає гарантією недопущення свавільного обмеження прав людини та зловживань з боку органів державної влади.

Таким чином, дисертаційне дослідження на тему «Категорія «належна правова процедура» у кримінальній процесуальній діяльності слідчого судді в Україні» є своєчасним, соціально зумовленим та науково значущим, а його результати сприяють як розвитку кримінального процесуального права, так і вдосконаленню правозастосовної практики.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Науковий рівень дисертаційного дослідження та опублікованих праць Мерзлого Л.В. відповідає встановленим вимогам до здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Також зміст дисертації узгоджується з пріоритетним напрямом розвитку правової науки на 2021–2025 р.р., затверджених загальними зборами НАПрН України 26.03.2021 р. № 12-21, та виконане у межах Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021; Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021). Тема дисертації затверджена Вченою радою Університету державної фіскальної служби України (протокол № 7 від 24 червня 2021 року) та уточнена Вченою радою Державного податкового університету (протокол № 10 від 13 березня 2025 року).

Результати дисертаційного дослідження, що відображають наукову новизну, оприлюднено через публікацію 7 наукових праць, серед яких 3 статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 3 тези наукових доповідей на науково-практичних заходах та 1 публікація, яка додатково відображає наукові результати дисертації.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертаційне дослідження за своїм змістом і науковим характером є новим комплексним теоретико-праксіологічним дослідженням діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні. У межах роботи запропоновано низку праксеологічних рішень, спрямованих на забезпечення належної правової процедури у кримінальній процесуальній діяльності слідчого судді.

Низка висновків і результатів, отриманих у процесі дослідження, характеризуються новизною та мають суттєве наукове і практичне значення, зокрема:

вперше:

- предметом комплексного наукового пошуку обрано терміносистему «належна правова процедура в діяльності слідчого судді» і обґрунтовано доцільність сприйняття належної правової процедури в кримінальному

провадженні не лише як суто теоретичної категорії, а й самодостатньої праксіологічної системи (явища), що об'єктивує діяльність слідчого судді та встановлює особливі зв'язки з процесуальним статусом цього суб'єкта;

- обґрунтовано, що під належною правовою процедурою у кримінальному провадженні доцільно розуміти регламентований кримінальним процесуальним законом (КПК) порядок (правила, алгоритм) необхідних для виконання завдань кримінального провадження дій та прийняття процесуальних рішень, що забезпечується і використовується суб'єктами, які ведуть кримінальне провадження та є доступним для суб'єктів, які залучаються до кримінальної процесуальної сфери; належна правова процедура у діяльності слідчого судді включає дотримання самим слідчим суддею та перевірку дотримання іншими учасниками кримінального провадження засад кримінального провадження, процесуальних засобів і способів їх реалізації, процесуальних гарантій прав і свобод учасників кримінального провадження, та прийняття у зв'язку з цим законних, обґрунтованих і справедливих рішень щодо: застосування заходів забезпечення кримінального провадження; проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, прокурора; деяких питань видачі осіб (екстрадиції); співробітництва з МКС;

- розглянуто зарубіжний досвід країн континентальної системи права щодо законодавчого закріплення концепції due process в кримінальному провадженні та використання її у діяльності слідчого судді, із окресленням спільних і відмінних рис кримінальних процесуальних законів у цьому напрямі;

удосконалено:

- теоретико-методологічні підходи до розуміння судового контролю як інституту кримінального процесуального права та некоректності терміносполуки «інститут слідчого судді»;

- поняття «рішення слідчого судді» як судового акта у формі ухвали з процесуальних питань, віднесених до компетенції слідчого судді, спрямованого на виконання завдань кримінального провадження та реалізацію функції судового контролю у досудовому розслідуванні відповідно до належної правової процедури, яким встановлюються права і обов'язки для суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин, залучених до тієї чи іншої процесуальної діяльності (слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження, екстрадиції тощо);

- сприйняття розсуду слідчого судді у контексті додержання належної правової процедури як: об'єктивно обмеженого – належною правовою процедурою, передбаченою КПК і суб'єктивно обмеженого або відносно

необмеженого – залежно від такої обмеженості формуються моделі діяльності слідчого судді;

- законодавчі положення КПК України в частині правового регулювання: уточнення: завдань кримінального провадження з огляду на належність правової процедури (стаття 2 КПК); терміну «слідчий суддя» (пункт 18 частини першої статті 3 КПК); підстав повернення скарги (частина друга статті 304 КПК), клопотання (частина третя статті 172 КПК); поняття «судове рішення» (частина друга статті 110 КПК); процедури обрання/призначення слідчого судді (частина десята статті 128 Закону «Про судоустрій і статус суддів»); визначення обов'язків слідчого судді в порядку статті 206 КПК; узгодженості частини третьої статті 26 КПК із принципом диспозитивності; вимог до судового рішення (ухвали) слідчого судді; закріплення права слідчого судді на повернення клопотання за заявою особи, яка його подала; можливості об'єднання в клопотанні однопредметних прохань; корегування назви статті 206-1 КПК та ін.;

дістали подальшого розвитку:

- а) стан наукової розробленості категорії «належна правова процедура» та інституту судового контролю, статусу слідчого судді в кримінальному провадженні із виявленням аксіоматичного сприйняття належної правової процедури у кримінальній процесуальній сфері з позиції завдання кримінального провадження і розуміння судового контролю напрямом (видом) діяльності із сукупністю повноважень слідчого судді; а також хаотичного оперування такими терміносистемами як: «інститут судового контролю», «інститут слідчого судді», «процедура судового контролю», «судово-контрольні процедури»; б) поняття повноважень слідчого судді, під якими пропонується розуміти систему прав та обов'язків, що мають владний характер і спрямовані на забезпечення реалізації функції судового контролю застосування та дотримання належної правової процедури в досудовому провадженні та при застосуванні процедури екстрадиції особи, співробітництві із МКС, які здійснюються у формах та порядку, передбачених КПК для досягнення завдань кримінального провадження; в) доцільність необмеженості належної правової процедури в діяльності слідчого судді лише судовим контролем, а також впливу належної правової процедури (необхідності її додержання) на модель повноважень слідчого судді: правозабезпечувальних, дозвільних, організаційних, процедурних; г) вимоги до ухвали слідчого судді: законною є ухвала, постановлена слідчим суддею згідно із додержанням належної правової процедури, встановленої КПК для цього процесуального рішення; обґрунтованою – ухвала, постановлена на підставі доводів осіб, які подали клопотання про прийняття відповідного процесуального рішення, підтверджених доказами, або на підставі підтверджених доказами обставин, з'ясованих слідчим суддею за власною ініціативою; вмотивованою –

ухвала слідчого судді, в якій наведено належні і достатні мотиви та підстави її постановлення; г) диференційований характер діяльності слідчого судді, що зумовлює теоретико-прикладну класифікацію його повноважень за різними критеріями: предмет правового регулювання; напрями діяльності; мета правового регулювання; характер повноважень (активний, пасивний, владний); процесуальна форма здійснення; характер питань, що вирішуються, тощо; д) проведення моніторингу та оцінки використання категорії «належна правова процедура» в діяльності слідчого судді; е) проведення моніторингу та оцінки використання категорії «належна правова процедура» в діяльності слідчого судді; є) вивчення генезису терміносполук «правова процедура» і «слідчий суддя», що виникли в різні історичні періоди розвитку права (у тому числі, й кримінального процесуального) у різних правових системах; ж) переконання, що відсутність чіткої процедури виконання слідчим суддею (судом) повноважень в кримінальному провадженні становить ризики визнання процесу нікчемним (за прикладом європейських країн); з) етапи та підетапи в діяльності слідчого судді щодо розгляду клопотань про вчинення відповідних процесуальних дій, пов'язаними із перевіркою дотримання належної правової процедури; и) з'ясування недоліків ухвал слідчого судді: неврахування можливості прийняття рішення слідчим суддею у випадках, коли недоліки клопотання не впливають по суті на його зміст і можуть бути усунені у судовому засіданні; відсутність однастайності у постановленні ухвал іменем України; не встановлення строку для усунення недоліків або встановлення максимального строку (72 години) при його об'єктивній недоцільності; і) роздуми щодо співвідношення розсуду і внутрішнього переконання слідчого судді та впливу на ці процеси належної правової процедури; використання слідчим суддею оціночних понять; й) вектори проблемних питань додержання і застосування належної правової процедури в діяльності слідчого судді та шляхів їх вирішення: теоретико-методологічного, законотворчого, практичного характеру.

Таким чином, дисертація Мерзлого Леоніда Валерійовича виконана на високому науково-методичному рівні, містить низку теоретичних і практичних новацій, відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а її основні положення є логічно послідовними, аргументованими та такими, що мають вагоме практичне значення в сучасних умовах здійснення кримінального провадження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи Мерзлого Леоніда Валерійовича не викликають зауважень. Вони логічно витікають із тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних

матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Напрацьовані пропозиції щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України та практики правозастосування мають важливе теоретичне та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Застосування належного методологічного підходу (комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання) забезпечило наукову обґрунтованість, системність і достовірність отриманих результатів. Зокрема, Діалектичний метод пізнання процесів, що відбуваються під час формування теоретико-правових засад урегулювання кримінального провадження, використання у ньому понять, категорій і термінів, пов'язаних із належною правовою процедурою в діяльності слідчого судді, дозволив розглянути їх у розвитку та взаємозв'язку, виявити усталені напрями і закономірності в цілому (розділи 1–2). Системний аналіз сприяв визначенню правової природи і видів понять та категорій у кримінальному провадженні, їх використання у діяльності слідчого судді, розумінню останньої як системного явища, а також узагальненню пропозицій щодо удосконалення кримінального процесуального закону (підрозділи 1.2, 2.1–2.4.). Застосування історико-правового методу передбачало вивчення стану наукової розробленості категорії «належна правова процедура», інституту судового контролю, статусу слідчого судді та генезису понятійного апарату терміносистеми «належна правова процедура в діяльності слідчого судді» (підрозділи 1.1, 1.2). Формально-логічний метод застосовувався при аналізі змісту понятійно-категоріального апарату сфери діяльності слідчого судді, зокрема терміносистем: «інститут судового контролю», «інститут слідчого судді», «процедура судового контролю», «судово-контрольні процедури», «належна правова процедура»; терміносполук: «правова процедура», «слідчий суддя», «внутрішнє переконання», «оціночні поняття», «повноваження слідчого судді», «рішення слідчого судді», «дискреційні повноваження слідчого судді», «незмінність слідчого судді в кримінальному провадженні» та ін.; визначенні змісту основних категорій дослідження; характеристиці вітчизняного і зарубіжних законів у кримінальній процесуальній сферах щодо законодавчого врегулювання належної правової процедури в діяльності слідчого судді; розумінні суддівського розсуду; проведенні моніторингу рішень слідчого судді та проблемних питань у застосуванні належної правової процедури в діяльності слідчого судді (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); догматичний метод – використано при тлумаченні юридичних категорій, для поглиблення й уточнення понятійно-термінологічного апарату, опрацюванні рішень судових рішень, позицій Верховного Суду, ЄСПЛ (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); документальний аналіз – при опрацюванні різного роду нормативно-правових документів (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); порівняльно-правовий – у

процесі аналітичного огляду законодавчого врегулювання належної правової процедури в діяльності слідчого судді (підрозділ 2.1); генезису понятійного апарату терміносистеми «належна правова процедура в діяльності слідчого судді» (підрозділ 1.2); зарубіжного досвіду (підрозділ 1.3); вивченні науково-практикологічних і законотворчих пропозицій щодо удосконалення застосування належної правової процедури в діяльності слідчого судді (підрозділи 1.1, 2.4); статистичний – при опрацюванні змін до КПК України, матеріалів судової практики, моніторингу судових рішень (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.4).

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у: *науково-дослідній сфері* – для подальшого розвитку теоретичних положень діяльності слідчого судді щодо додержання належної правової процедури відповідними суб'єктами в кримінальному провадженні та застосування такої процедури самим слідчим суддею; *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін до чинного законодавства України з питань дотримання належної правової процедури в кримінальному провадженні та при застосуванні такої процедури слідчим суддею; *освітньому процесі* – матеріали дисертації можуть бути використані у процесі викладання курсу «Кримінальне процесуальне право: Судове провадження», та окремих спецкурсів, пов'язаних із питаннями діяльності слідчого судді у кримінальному провадженні (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження Державного податкового університету від 02.03.2024 р.); у *правозастосовній сфері* – як рекомендації для удосконалення методики діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні (довідка Ірпінського міського суду Київської області №8310 від 13.02.2024 року та Білоцерківського міськрайонного суду Київської області №5/6463/2024 від 12.11.2024 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційна робота Мерзлого Л.В. складається з анотації українською та англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, двох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (198 найменування на 20 сторінках) та 4 додатків на 6 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 205 сторінки, із них основний текст дисертації – 179 сторінок. У цілому дисертація є системним, цілісним та комплексним дослідженням, в якому відповідно до обраної мети і завдань здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення поставлено наукового завдання.

Проведене здобувачем дослідження є завершеним, його вивчення дозволяє зробити висновок про належний рівень проведеного дослідження, за результатами котрого сформовані теоретичні положення, пропозиції до законодавства, практичні рекомендації, що розкривають зміст предмету дослідження.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані Мерзлим Леонідом Валерійовичем результати дисертаційного дослідження щодо категорії «належна правова процедура» у кримінальній процесуальній діяльності слідчого судді в Україні рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідних розробках установ й організацій, дослідниками при написанні статей та монографій, плануванні досліджень за даним напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу Мерзлого Л.В., необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. Безперечно наукову новизну та цінність має позиція дисертанта про *«доцільність сприйняття належної правової процедури в кримінальному провадженні не лише як суто теоретичної категорії, а й самодостатньої практиологічної системи (явища), що об'єктивує діяльність слідчого судді та встановлює особливі зв'язки з процесуальним статусом цього суб'єкта»* (п 1 «вперше»), однак потребує додаткового концептуального обґрунтування з позицій загальної теорії права та доктрини кримінального процесу, зокрема, в частині чіткішого визначення критеріїв, за якими відповідна категорія набуває ознак самостійної правової конструкції, а також її відмежування від суміжних категорій – засади верховенства права, права на справедливий суд та системи процесуальних гарантій.

2. Автор пропонує розглядати розсуд як *«об'єктивно обмежений – належною правовою процедурою... і суб'єктивно обмежений або відносно необмежений»* (підрозділ 2.3, п. 6 висновків), що відображає його прагнення до забезпечення правової визначеності, однак викликає дискусію щодо її співвідношення з принципом незалежності судді. У цьому контексті доцільним є додаткове обґрунтування балансу між необхідністю процедурної детермінованості діяльності слідчого судді та збереженням простору для дискреційного оцінювання обставин провадження, що є змістом суддівської діяльності.

3. Слід відзначити, що аналіз тексту дисертації дозволив стверджувати, що автором використано значну кількість матеріалів національної судової практики, а також практики Європейського суду з прав людини, що позитивно характеризує дослідження. Водночас їх більш чітка систематизація та узагальнення могли б сприяти підвищенню переконливості аргументації, зокрема при обґрунтуванні сформульованих висновків і пропозицій. Додаткове залучення та структурований аналіз конкретних прикладів правозастосовної діяльності, зокрема, у окремому

додатку, додатково посилили б прикладне значення дисертації та забезпечили більш тісний зв'язок із потребами сучасної практики.

Слід зазначити, що висловлені критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та не знижують наукової й практичної значущості дисертаційного дослідження Мерзлого Леоніда Валерійовича.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація Мерзлого Леоніда Валерійовича на тему «Категорія «належна правова процедура» у кримінальній процесуальній діяльності слідчого судді в Україні» написана державною мовою з дотриманням вимог наукового стилю. Дисертаційне дослідження містить посилання на використані автором джерела, відповідно до чинного законодавства щодо авторських прав та академічної доброчесності. Всі випадки використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела, оформлені у належний спосіб. Аналіз змісту дисертаційного дослідження та наукових публікацій, зарахованих за темою дисертації свідчить, що вимоги щодо академічної доброчесності дисертантом дотримано і робота Мерзлого Л.В. є самостійним монографічним, оригінальним науковим дослідженням. Під час вивчення та аналізу дисертації, наукових публікацій автора дослідження не виявлено фактів порушень академічної доброчесності.

ВИСНОВОК

про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота Мерзлого Леоніда Валерійовича на тему «Категорія «належна правова процедура» у кримінальній процесуальній діяльності слідчого судді в Україні», є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для кримінального процесу та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідних положень законодавства та практики його застосування.

2. Дисертаційна робота на тему «Категорія «належна правова процедура» у кримінальній процесуальній діяльності слідчого судді в Україні» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 8 травня 2024 р. № 507), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та

скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами і доповненнями від 8 травня 2024 р. № 507), а її автор – Мерзлий Леонід Валерійович на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**Заступник директора
навчально-наукового інституту права
з навчально-організаційних питань
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, доцент**

Любов ОМЕЛЬЧУК